

nemških družinskih pisateljic. Da taka in podobna literatura nastaja, je povsem razumljivo in celo nujno — noben čas ni brez nje — toda če izhaja po raznih revijah leta in leta, če jo knjižne družbe, kakor je Mohorjeva, v tisočih in tisočih izvodih pošiljajo med uboge slovenske bravce, če je ta šund dvakrat honoriran, medtem ko dobre slovenske knjige zaman iščejo založnikov, potem je to znak vse prej kot zdravih razmer na našem knjižnem trgu. Slovenci se hvalimo, da relativno več tiskamo kot ostali narodi, toda kaj radi zamolčimo, da je vsaj 90% tega tiska absolutno brez vsake cene, brez vsakega pomena za našo kulturo. Do tistih 10% kvalitetnejšega tiska slovensko ljudstvo skoro da ne pride in ne more priti; cene luksuzno opremljenih knjig, ki jih izdajajo razne naše založbe od »Modre ptice«, do »Naše založbe« so naravnost fantastično previsoke. Ljudske založbe pa izdajajo limonadne »knjige za preprosto ljudstvo« à la »Živa plamenica«. Čudno, da se v času, ko vse blebeta o ljudstvu in spet o ljudstvu, ne najde niti en sam založnik, ki bi prekinil s tradicijo ekskluzivnih založb za malomeščansko inteligenco in osnoval prevodno in domačo knjižnico za široke ljudske plasti.

Vl. Pavšič.

K prenovitvi šentpeterske cerkve. Že davno ni noben stavbni problem tako močno razgibal Ljubljane, kot jo je lani prav za prav le nevažno vprašanje obnovitve šentpeterske cerkve. Za farane je bila poglavitna stvar seveda način preskrbe denarnih sredstev za ta dela, nas druge Ljubljančane pa zanima zgolj estetska stran zadeve.

Sredi julija je lani prof. dr. Fran Stelè objavil načrte in opis prezidave in popravil cerkvene zunanosti. Po teh načrtih prof. arh. Ivana Vurnika so šentpetersko cerkev na zunaj tako temeljito obnovili, da moremo govoriti deloma že o spremembi zunanjsčine. Članek konservatorja Steleta je hkrati skušal pojasniti nagibe, ki so vodili projektanta pri delu in ki so odločili, da je bil njegov načrt sprejet. Pojavilo se je najprej vprašanje: ali obnoviti cerkev v dotedanji obliki — ali ji vrniti prvotno. Prevladala je težnja, naj se celota, zlasti pa cerkveno pročelje obnovi v popolnoma novi obliki, ker sodobno spomeniško varstvo odklanja restavracije zgodovinskih oblik, ki jih ni več, in rajši vidi svobodne sodobne ustvaritve, če so umetniško zrele. Stališče je gotovo pravilno, samó da je poudarek na dvojem: da starih oblik ni več in da so nove res umetniško zrele.

K temu je treba najprej ugotoviti, da so bile stare oblike navzlic poznejšim neokusnim in zlaganim »okrasitvam«, ki jih je stari cerkvi vsilil po potresu arh. Jeblinger, v glavnem še ohranjene, tako da bi jih bilo brez težave mogoče izluščiti izpod poznejše navlake. O umetniški zrelosti novega si je pa treba ustvariti objektivno sodbo.

Poglavitne spremembe je kazal že načrt sam pri obdelavi predčelja. Za izhodišče novega se je po Steletovem opisu vzela prvotna oblika med zvonika postavljene gladke stene, kakor med dvema nosilcema razgrnjene bele zavese. Zakaj je bilo treba to že spočetka sporno rešitev obnavljati, ne vem. Saj že nekdanja, dosti bolj organsko nastala cerkvena fasada ni bila ravno idealna rešitev. Zato se mi zdi poseganje nazaj do tega izhodišča odveč. Saj ta »zavesa« skriva celotno cerkveno stavbo, zakriva vso gmoto še dosti slikovito razčlenjenih delov strehe, namesto da bi jo vsaj označevala. Velika nerazčlenjena in docela gladka ploskev, ki je le rahlo ornamentalno razdeljena z linijami, bi mogla smiselno zaslanjati kako zgolj utilitaristično pojmovano poslopje, sezidano z modernim gradivom v preprostih, čisto konstruktivno zamišljenih in docela stvarno izvedenih oblikah. Ta fasada ne daje cerkvi poudarka, ki ji po pomenu pritiče. Učinkuje hladno in mrtvo, ker je pravo

nasprotje duhu celotne stavbe, ki je izrazito baročnega značaja. Saj je vendar vsaka arhitektura, posebe še baročna, boj sil, medsebojno harmonično izravnavanje vodoravnih in navpičnih prvin, zlasti pa so baročne cerkvene fasade samo kipeče življenje, nemirna in navzgor stremeča plastična težnja za kar najmočnejšim učinkom. Te dinamike zgolj ornamentirana gladka ploskev nima. Navzlic dragocenemu tvorivu (žlahtni omet, naravni kamen, pisani mozaiki) je vtisk predčelja v kljub silni površini slaboten in nezanimiv.

Tudi glavni portal, ki naj bi kot osrednja točka prevladoval vse predčelje, te naloge ne izpolnjuje. Po mnenju prof. Steleta naj bi se v njem osredotočilo, kakor na fasadi ljubljanskega semenišča v vratih gigantov, vse bogastvo tudi tod. Ta primera ne drži popolnoma. Pri semenišču za gledalca, ki stoji pred fasado, sploh ni zadostne odmaknjenosti, da bi mogel zajeti s pogledom naenkrat vse poslopje hkrati. Zato nujno portal tam deluje tako mogočno (če že ne upoštevamo učinkovitosti izrazito baročne plastike), pri šentpeterski cerkvi je pa ravno nasprotno. Cerkev stoji v osi dolge, ravne ceste, ki vodi skoro pravokotno na fasado. Zato mora le-ta obvladati dolgo perspektivo ceste. Kako naj tako plitka, nerazčlenjena in neplastična stena učinkuje temu namenu primerno? Pomisliti moramo tudi, da pri semenišču množica sicer ploskih oken (ki jih tod sploh ni) poživlja in razčlenja veliko ploskev. Mimo tega pa tam tudi mogočna streha bistveno sodeluje kot protiutež golim stenam.

S sedanjo rešitvijo je pa gledalcu, ki prihaja po Sv. Petra cesti, odvzet tudi vsak pogled na še dosti zanimive oblike cerkve, na kupolo s svetilko in stranske kapele. Vse to je zakrto z monotono učinkujočo fasado, ki je nadvse preprosto zaključena z zidcem, od katerega se stolpa ločita komaj kot dvoje okraskov, ne pa bistvenih navpičnih elementov stavbne celote. Na oko se zdita stolpa zdaj znatno nižja, zlasti ob pogledu od spredaj.

Da je glavni vhod tuj zgodovinsko nastalemu in v celoti še ohranjenemu značaju cerkve, bo očitno sleherniku. Izrazito baročni cerkvi je težko predrje, ki ga tvorita dva masivna okrogla dorska stebra in še težja, nerazčlenjena preklada, docela neorgansko dopolnilo. Gladko zbrušeni temni kamen ne bo dolgo učinkoval s svojo snovno veljavo, oblike pa so po konstruktivni treznosti veliko nasprotje zaključenemu značaju cerkvene notranjščine, kamor vrata vodijo. Pri tem ne smemo pozabiti, da pri baročnih cerkvah vhod ni nekak postranski in slučajni dodatek fasade, temveč njeno bistveno središče in višek.

Na prekladi je ohranjen mozaik, ki ga je po potresu nevešči obnavljalec prilepil vrh pročelja. Čemu je bilo treba to umetnostno čisto nepomembno in povrhu še tuje delo ohraniti, ni razumljivo. Na preklado pride bronasta plastična tiara, ki bo obenem za svetilko. Mozaiki v slepih linah, ki zaključujejo fasado, tudi še niso vstavljeni. Splošnega vtiska ne bodo mogli zlahka popraviti. Dobro je pa obnovljena streha in zaključek zvonikov, samo da se njihove restavrirane prvotne baročne oblike tem močnejše odbijajo od predčelja. Tudi popravilo prečne ladje, kjer sta bila odstranjena slemenska trikotnika, je dobro uspelo. Za dolgo časa, če ne za vselej, je pa cerkvena fasada nepopravljivo in celoti tuje spremenjena.

V splošnem je treba reči, da se mora pri podobnih delih spoštovati načelo, da je zgrešeno nadevati starim stavbam novo obleko, če za to res ni neubranljive sile. Načela spomeniškega varstva in spoštovanje umetniškega izročila narekujejo predvsem obzirnost in pieteto. Treba je zavarovati stavbo, da ne bo trpela zaradi vremenskih vplivov, treba je odstraniti morebitne kasnejše neumetniške neokusnosti, ki se navadno tudi tehnično ne obnesejo,

poslopju je pa vrniti kar mogoče zvesto nekdanjo podobo, če je le še ohranjena ali vsaj v prvinah še zaznavna. Novi dodatki, ki brez potrebe spreminjajo stare, zgodovinsko upravičene oblike, so navadno tudi zgolj estetsko malo zadovoljivi. Seveda more zares suverena umetniška osebnost dati tudi starim oblikam nov izraz, ker je namesto restavracije zgodovinskih oblik boljša svobodna obnova — toda le če je res umetniško zrela. To načelo velja tudi za šentpetersko cerkev.

V Ljubljani sami imamo že nekaj primerov iz zadnjih let, kako je treba smiselno ohraniti staro in ga prilagoditi novim potrebam. Pri Sv. Florijanu je mojster-obnavljalec zanemarjeno cerkvico z okolico vred le pomladil, jo izluščil izpod navlake stoletij in ji v bistvu vrnil prvotno lice. Pri tem je pa ravnal popolnoma svobodno, današnjim potrebam in okusu primerno in tako, da je cerkev spet vsa živa in sveža, res organska sestavina svojega okolja, nele mrtev zgodovinski spomenik. Tudi pri Sv. Krištofu smo videli nekaj podobnega. Prenovitev rotovža moremo v glavnem prav tako smatrati za posrečeno.

Šentpeterski primer utegne vplivati na druge cerkvene predstojnike. Še marsikatera ljubljanska cerkev je potrebna obnove, oziroma bolje rečeno: ohranitve in popravila, da dobi spet svojo nekdanjo podobo. Zlasti velja to za šentjakobsko cerkev, ki je po potresu največ trpela, tako da je njeno »restavracijo« mogel Maks Dwořák uporabiti v svojem katekizmu spomeniškega varstva kot strašilen primer. Da bi se podobne napake ne ponavljale, naj nam bo šentjakobska cerkev svarilen vzgled, izkušnje z obnovitvijo šentpeterske pa v pouk in opomin za bodočnost. K. Dobida.

Slovenska kri na tujem. Zanimiv donesek k vprašanju našega izseljenstva je objavil Stanley Žele v letošnjem »Ameriškem družinskem koledarju«, ki ga že 24 let izdaja Jugoslovanska delavska tiskovna družba v Chicagu. Ker je Želetov članek »Dva slavna Amerikanca — potomca Slovencev« gotovo pomemben že po zbranem gradivu in nam odkriva kos zgodovine naših ljudi v Severni Ameriki, bo prav, da v glavnem posnamemo njegovo vsebino.

Pisec trdi, da so se ob času zmagovite protireformacije iz slovenskih dežel izselili mnogoštevilni protestanti, ki so vztrajali pri svoji novi veri. Za enega izmed njih, Janeza Znojilška, ki se je izselil na Švedsko, imamo pisane dokaze. Verjetno pa je, da so se selili slovenski luteranci nele na Nemško in Ogersko, temveč tudi na Holandsko, odkoder se je začetek sedemnajstega stoletja mnogo verskih pregnancev izselilo v tedaj angleško Severno Ameriko. Že v seznamih bojevnikov-prostovoljcev, ki so vstopili v ameriško revolucionarno vojsko leta 1776, je več pristno slovenskih imen: Gorše, Turk, (trikrat), Vavtar (trikrat), Voden, Cesar, Vertnar, Černe, Vidmar in še druga.

Tiste čase sta bila že v New Yorku brata Volka, Abraham in Tomaž. Slednjemu se je okoli leta 1802 rodil sin Garrit. Ko je odrastel, je postal kamnosek in delal pri mnogih stavbah, tako celo okraske za rotovž (City Hall) v New Yorku. Vendar se je zelo težko preživljal s kamnoseštvom, zato se je začel seliti iz kraja v kraj, poskušal s kmetijstvom in nazadnje odprl kamnoseško delavnico v Pittsfieldu, Mass. Od dvanajstih otrok je postal znan in slaven Leonard Volk.

Leonard Volk se je rodil 7. novembra 1828 v Wellstownu, N. Y. Ker se je oče neprestano selil, je obiskoval le nekaj let šole. Kmalu se je izučil za kamnoseka in pomagal očetu pri obrti. Leta 1852 se je oženil